

Imrédy Béla a bankár és miniszter

A Gömbös-kormány pénzügyminisztere

Imrédy nehéz helyzetben vette át a Pénzügyminisztérium irányítását. A Károlyi Gyula miniszterelnök által vezetett, előző kormány csak egyfajta tűzoltásra vállalkozott, de nem volt képes megbirkózni a kritikus gazdasági helyzettel, így a válságból való kilábalás stratégiájának megalkotása már a következő kormányra maradt.

Pénzügyi programját 1933. január 25-én, a költségvetési vita során ismertette először részletesen. A nagy érdeklődéssel várt, de sokak számára csalódást keltő felszólalásban Imrédy leszögezte; „kategorikusan bátor vagyok kijelenteni, először, hogy inflációt nem csinállok; másodsor, hogy a devalváció gondolatával nem foglalkozom, de nem is foglalkozhatom, mert az semmiféle eredményre nem vezetne; harmadszor, semmiféle erőszakos intézkedést nem tervezek. Mert meggyőződésem az, hogy arra a kevés mobil tőkére, amely különösen betétek formájában verődik le, az ország termelésének fenntartása és fejlesztése érdekében feltétlenül szükségünk van, és ezért a betéteket feltétlenül védelemben kívánjuk részesíteni; negyedszer, hogy a devizagazdálkodásnak a pénzügyi stabilitásának fenntartását szolgáló alapelvei változatlanul megtartatnak. .... De emellett minden törekvésünk oda fog irányulni, hogy azok a fennakadások és súrlódások, amelyek egy kötött rendszernek szinte a természetéből folynak, exportunk, és különösen mezőgazdasági kivitelünk fejlesztése érdekében lehetőleg minimumra redukáltassanak.”¹ A beszédben egyértelműen leszögezte, hogy minden lehetséges módon törekedni fog a költségvetési egyensúly helyreállítására, és nem riad vissza az adók emelésétől, valamint a kiadások drasztikus visszafogásától sem. Ennyiben a korlátozásokat bevezető Károlyi-kormány nyomdokain haladt tovább. Ugyanakkor Imrédy egy programot is kidolgozott a gazdaság élénkítése, a válság következményeinek enyhítése érdekében. Megszerezte a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának engedélyét arra, hogy abból a pénzügyi összegből, amelyet a külföldi államadósság szolgálata fejében a Magyar Nemzeti Bank által kezelt Külföldi Hitelezők Alapjába a kincstár befizetett, legfeljebb 50 millió pengőt, pénztárjegyek ellenében, hitelként a kormány újra igénybe vehessen, és 15 millió pengő erejéig produktív beruházásokat valósíthasson meg. Imrédy az összegből vasúti beruházásokat (6 millió pengőt szánt a Budapest-Hegyeshalom vonal elektrifikálásának befejezésére), vízi- árvédelmi, és talajjavítási munkálatokat, valamint más közmunkákat tervezett. Az összeg valójában túl alacsony volt, ahhoz, hogy tényleges hatást lehessen várni tőle, de az első kormányzati lépések voltak a gazdaság élénkítésére. Az ipari termelés megindítása érdekében a GyOSz-szal közösen létrehozta az

---

¹ Képviselőházi Napló, XIII. kötet, 1933. január 25. szerda, Imrédy Béla pénzügyminiszter felszólalása

Ipari Munkaszerző Intézetet, amelynek feladata az ipari termelés és új beruházások finanszírozása volt, évi 20-25 millió pengő erejéig. A kormány több hitelakciót is kezdeményezett, így pl. kisiparosoknak, házfelújítási munkálatokra, illetve a pénzügyi válság következtében befagyott vidéki pénzforgalom újraindítása végett, vidéki pénzügyintézetek és mezőgazdasági kistermelők számára.

A következő, 1933/1934. költségvetési évben is az előző évben beindított, óvatos gazdaságélénkítő program folytatódott, újabb beruházási és közmunka programok indultak, de a drasztikus egyensúlyi politika hatását ez nem tudta ellensúlyozni. Imrédy jelentősen csökkentette a költségvetés hiányát, de az egyensúlyt helyreállítani, az államháztartás növekvő eladósodását megállítani ő sem volt képes (lásd 1. tábla).

Az államháztartási egyensúly megteremtése mellett Imrédy másik fontos feladata a gazdaadósságok kérdésének rendezése volt. Imrédy egyik legelső, pénzügyminiszterként hozott intézkedése már jelezte, hogy a Gömbös-kormány az elődjénél is jobban a szíven viseli a súlyosan eladósodott gazdák pénzügyi terheinek könnyítését, 1932 októberében leszállította a záloglevelek kamatozását (7 ½, illetve 7%-ról 5%-ra). Az előző kormányok által elkezdett intézkedéseket továbbfejlesztve, csökkentette a legsúlyosabban eladósodott gazdák kamatterheit, majd egyfajta adósságkonverziót hajtott végre, a rövidlejáratú adósságokat konszolidálta, és finanszírozhatóvá tette. Ezt szolgálta az, hogy az 1933:XXVII. törvény felhatalmazást adott a pénzügyi kormányzatnak arra, hogy a Magyar Nemzeti Banktól, a mezőgazdasági tartozások rendezésével kapcsolatban 100 millió pengő hitelt vehessen igénybe, és ugyancsak a gazdaadósságok rendezésével kapcsolatban 75 millió pengő könyvadósságot vállalhasson. 1933-ban került sor a védett birtok intézményének bevezetésére is, a birtokuk védetté nyilvánítását azok kérhették, akiknek adósságterhe a kataszteri tiszta jövedelem 15-szörösét meghaladta. Az állam magára vállalta egyes védett paraszti birtokosok tartozásainak egy részét, bizonyos kamatterheket, sőt egyes törlesztési kötelezettségeket is.

Imrédy mindenek ellenére nem volt népszerű, politikáját sokan túl konzervatívnak, óvatosnak tartották, működését élesen bírálták a kisgazdák, a nagybirtokosok, de a gyáriparosok is a képviselőházi felszólalásokban, a 33-as bizottságban folytatott vitákban, és a sajtóban is. Valószínűleg ekkor alakult ki róla az a kép, hogy konzervatív nézeteket valló, a szélsőségektől nagyon távol álló politikus, pedig írásai, beszédei alapján inkább az a benyomásunk róla, hogy nem volt tőle idegen egyfajta korlátozott etatizmus, intervencionizmus gondolata már ekkoriban sem.

Pénzpolitikája népszerűsítésére fel akarták használni a sajtót is, ez a Gömbös-kormány újítása volt, a tömegpropaganda eszközeit alkalmazták annak érdekében, hogy a kormány szándékait, üzeneteit eljuttatassák a választókhöz. Az Antal István által vezetett miniszterelnökségi sajtóosztály a kormányhoz közelálló vidéki lapokban próbálta Imrédyt népszerűsíteni, nem sok sikerrel. 1934 végére sokat kopott

elfogadottsága a kormányon belül is, a népszerűséget kereső Gömbös Gyula és miniszterei egyre kevésbé voltak hajlandóak a még szigorúbb megszorításokra.

A jegybankelnök

Bár 1934 őszétől Imrédy helyzete meggyengült a Gömbös-kormányban, mégis nehezen vált meg a politikától, és végül csak Gömbös, illetve a brit központi bank kormányzójának, Montagu Normannak a kérésére vállalta el a posztot. Popovics Sándor, aki 1924-től állt a Nemzeti Bank élén, már 1934 tavasza óta ágyhoz kötött beteg volt, mégsem akart távozni a jegybank éléről. A feldolgozott levéltári forrásokból jól rekonstruálható a drámai fordulatokat sem nélkülöző küzdelem 1934-1935 fordulóján, amelynek végén, elsősorban London kérésének engedve, Popovics Sándor hajlandó lett visszavonulni. Imrédy, aki nem akart politikai ambícióiról lemondani csak ideiglenesen vállalta el a feladatot. Úgy tervezte, hogy egy év alatt rendbe teszi a központi bank ügyeit, majd visszatér a kormányba. A Pénzügyminisztérium informális vezetését továbbra is a kezében akarta tartani, ezért a tárcát ideiglenesen Fabinyi Tihamér kereskedelemügyi miniszterre bízta. Márciusban, a kormány újjászervezésekor Fabinyi lett hivatalosan is a pénzügyminiszter, de Imrédy továbbra is részt vett a fontosabb pénzügyi döntésekben.

Imrédy 1935. január 6-án költözött át a Várból a Szabadság térre, ahol azonnal energikusan munkához látott. Jelentős személyi változásokra került sor, lecserélte a Popovics-éra vezetőit, és fokozatosan a saját embereit helyezte az irányító posztokra (Baranyai Lipót, Quandt Richárd, Judik József). A Magyar Nemzeti Bank a megelőző években súlyos belső szervezeti és személyi gondokkal küszködött, nem működött elég eredményesen, ami nehezítette az ország válságból való kilábalását, a megfelelő monetáris politika kialakítását. Mind a kormány, mind pedig Horthy elégedetlen volt a jegybank tevékenységével, azt a politikai életben is erősen támadták, különösen merev, inflációellenes, leértékelést ellenző álláspontja miatt. A Gömbös-kormány korlátozni akarta a jegybank függetlenségét, és erőteljesebben igénybe akarta venni annak forrásait a válság, főként az agrárkrízis enyhítésére. Imrédytól azt várták, hogy a korábnál jobban segíti majd a kormányzati elképzelések megvalósítását.

A bank 1935. február 4-i közgyűlésén tartott beszédében azonban nem jelentett be radikális változásokat: „Programmot csak két szóban adhatok, programmom: sound policy, egészséges valutáris és hitelpolitika, melynek fundamentuma a jegybank alaptörvénye és statutumai, irányítója pedig a józan judicium. (...) mindenféle kalandos, inflációs, vagy pénzrontó törekvéssel szemben a munkának és a takarékoságnak az eredményét meg kell becsülnünk és meg kell védenünk, hogy a magyar tőkeképződésnek, a gazdasági fejlődés egyetlen szolid fundamentumának jövőjét biztosítsuk. A devizapolitikának ezt a célkitűzését követte a pénzügyi kormányzat és a jegybank akkor, amikor

penzügyminiszter voltam, és követi ma is, amikor a jegybank élén állok. Tehát az első pont, amelyet le kell szögezni, devizapolitikánk változatlan célja a pengő vásárlóerejének a megóvása.”²

Imrédy jegybankelnökként egy Új Terv nevű programot dolgozott ki,³ amelynek legfontosabb elemei az ország devizaszükségeinek a biztosítása, a felárrendszer megreformálása, egyszerűsítése, illetve a külföldi tartozások konszolidálása, az adósságszolgálat újbóli megkezdése voltak.

A devizapolitika

Az 1931-ben kirobbant pénzügyi válsággal foglalkozó nemzetközi gazdaságtörténeti irodalom egyik leggyakoribb témája az aranystandard rendszer felbomlásának, és e folyamat pénzügy-politikai következményeinek a vizsgálata. A harmincas években valamennyi aranyvalutájú ország súlyos dilemma előtt állt, választania kellett a külső monetáris stabilitás, a valuta aranyparitásának megőrzése, illetve az aranyalapról való letérés, a valuta leértékelése között. Az első alternatíva restriktív monetáris és költségvetési politikát követelt, vagyis olyan eszközök alkalmazását, amelyek tovább nehezítették a válsággal küszködő gazdaság helyzetét, növelték a munkanélküliséget. Az aranyalap elhagyása viszont azzal járt, hogy szakítani kellett a húszas években követett legfőbb pénzügy-politikai elvvel, amely az aranyhoz való visszatérésben, a monetáris és fiskális stabilitás védelmében látta a pénz elértéktelenedésének legfőbb akadályát, a gazdasági prosperitás biztosítékát. A valuta leértékelése felmentette a jegybankokat és a kormányokat az aranystandard rendszer szigorú szabályainak betartása alól, lehetővé tette a hitelkínálat bővítését, a költségvetési deficitet, vagyis támogatni lehetett a fizetési nehézségekbe jutott bankokat, megrendeléseket lehetett adni a hazai vállalkozásoknak, például a nagyszabású közmunka programok által.

A nagy gazdasági válság kirobbanását követően Magyarországon is felmerült a dilemma, el kellett dönteni, hogy a nemzetközi pénzforgalomból való kiválás, a konvertibilitás feláldozása, vagyis a kötött devizagazdálkodás bevezetése árán is fenntartják a valutaárfolyam stabilitását, vagy pedig letérnek az aranyalapról. Budapest az elsőt választotta, fenntartotta a hivatalos valutaárfolyamot, annak ellenére, hogy a külföldi jegyzések a pengő elértéktelenedését mutatták. A leértékelési politika elutasítását a szakirodalomban sokféleképpen magyarázzák. A devizagazdálkodás központosítását gyakran a két világháború közötti korszak jellemzőjének tartott, növekvő mértékű állami beavatkozás

---

² A Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének XI. rendes évi ülése 1935. évi február hó 4-én. Budapest, 1935. Magyar Nemzeti Bank kiadása, XXXI-XXXII.

³ Hjalmar Schacht, a német jegybank, a Reichsbank elnöke szintén Új Terv (der Neue Plan) néven dolgozott ki egy intézkedéscsomagot 1934 szeptemberében, amely Németországnak külföldi fizetési eszközök, illetve importból származó nyersanyagok iránti szükségletét volt hivatva kielégíteni a külkereskedelem és a kötött devizagazdálkodás átalakítása révén.

részeként értelmezik. A másik legtöbbször említett tényező az eladósodottság, ugyanis a leértékelés feltétlenül növelte volna a pengőben számított adósságszolgálati terheket. A kutatásaim szerint viszont az egyik legfőbb ok az inflációtól való félelem volt. A súlyos infláción átment ország pénzügyi kormányzata a leértékelést és az aranyalap elhagyását veszélyes és felelőtlen lépésnek tartotta, amely a pénz elértéktelenedéséhez vezet, ami nem volt vállalható.

Az aranystandard feladásában rejlő gazdaságélénkítési lehetőségek még a leértékelést választó országok számára sem voltak ekkor még egyértelműek. A két alternatíva, az aranyparitás megőrzése, vagy az arról való letérés között nem volt könnyű választani, a korabeli szakértők között sem volt egyetértés. 1932 júniusában a Népszövetség Arany Bizottsága továbbra is az aranyhoz való visszatérést szorgalmazta. Az 1933. június-júliusi londoni világgazdasági és pénzügyi konferencia is az aranyparitás fenntartását ajánlotta. Ezzel szemben 1932 őszén már a stesai konferencián és a Népszövetség berkeiben is egyre inkább a leértékelési politikai előnyeiről voltak meggyőződve. Popovics Sándor, az MNB elnöke élete végéig, 1935-ig élesen ellenezte a pengő devalválását, véleménye szerint a magyarországi válságot a fizetési mérleg hiánya idézte elő, amit pedig csak az szüntetne meg, ha megszűnne Magyarország függősége a nyersanyagok- és energiahordozók importjától. Attól tartott, hogy a pengő leértékelése pénzügyi pánikhoz, betétkivonáshoz vezetne, nőne a pénznek a forgási sebessége, vagyis inflációs folyamat indulna be, aminek hatására a pénz áruba, külföldi valutába menekülne, holott Magyarország nem rendelkezett megfelelő devizatartalékokkal a pengő védelmére. Popovics Sándor nem hitt a leértékelés gazdaságélénkítő, munkanélküliséget csökkentő hatásában sem.

A kötött devizagazdálkodás, amelyet 1931 nyarán vezettek be Magyarországon, azonban egyértelműen rosszul működött, a külkereskedelemmel kapcsolatos pénzforgalom nagyrészt a jegybankon kívül, a fekete piacon bonyolódott le, ahol a pengő árfolyama folyamatosan csökkent. A túlértékelte vált hivatalos árfolyamok mellett veszteségesé vált az amúgy is súlyos értékesítési nehézségekkel küszködő kivitel, jelentősen csökkent a mennyisége és az árbevétele, miközben az import növekedett. A Gömbös-kormány által támogatott agrártermelők nyomására, Imrédy pénzügyminiszter egyetértésével, az MNB erős ellenállását legyőzve, került sor az úgynevezett felárrendszer bevezetésére 1932 decemberében. A segítségével a nem klíringállamokba irányuló mezőgazdasági exportot akarták ösztönözni, olyan exportprémiumok nyújtásával, amelyek révén az egyébként veszteséges kivitel rentábilissá vált. Árucikkenként és országonként határozták meg a kompenzációs összeg nagyságát, amelynek fedezetét az ún. kompenzációs költségtérítést a Kereskedelmi Minisztérium által kijelölt, importcikkeket feldolgozó iparvállalatok fizették meg. A rendszer komoly hiányossága volt, hogy a kompenzációs összegek továbbra sem kapcsolódtak a pengő külpiacokon kialakult tényleges értékéhez, és gyakran teljesen önkényesen határozták meg a felárak nagyságát. A rendszer így nem tudott alapvető javulást előidézni a külkereskedelem vagy a devizabevételek terén.

Imrédy Béla már 1934 elején alapvető változtatásokat tartott szükségesnek az ország monetáris és devizapolitikájában, komolyan foglalkozott a pengő leértékelésének gondolatával, annak ellenére, hogy a jegybank továbbra is élesen ellenezte azt. A leértékeléstől a költségvetés helyzetének javulását várta, de a leértékelést akkorra akarta időzíteni, amikor az ország már némi valutatartalékkal rendelkezik a pengő védelmére. Az ehhez szükséges külföldi kölcsönre azonban szinte semmi kilátás nem volt. Otto Niemeyer, a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának egyik befolyásos tagja, a brit Pénzügyminisztérium vezető munkatársa szintén a pengő leértékelését szorgalmazta, a szürkepiacon már kialakult árfolyamok átvételét javasolta a magyar kormánynak. A leértékelésre végül nem került sor, annak ellenére, hogy a Budapestre delegált népszövetségi megbízott, Royall Tyler is devalváció-párti volt. Egy évvel később Niemeyer súlyos hibának tartotta az intézkedés elmulasztását. Popovics Sándor súlyos betegsége miatt a Magyar Nemzeti Bank közel egy évig jóformán teljes tétlenségre volt kárhóztatva, és Tabakovics Dusan, a devizagazdálkodásért felelős igazgató szintén élesen ellenezte a devalvációt

A magyar valutáris helyzet 1935-ben ismét kritikussá vált, a konvertibilis valutaszükségletnek mindössze a felét tudta a jegybank kielégíteni, drámaian csökkent a jegybank konvertibilis deviza bevétele, miközben egyre nagyobb, felhasználhatatlan követelések halmozódtak fel a német klíringben. 1934 eleje óta a feketepiaci árfolyamok 25%-kal emelkedtek, a klíringrendszer is rosszul működött, Németország kivételével minden viszonylatban behozatali többlet alakult ki, kiegyenlítetlen magyar adósságok halmozódtak fel. 1934 végén mindössze 2,4 millió pengő szabadon átváltható devizával rendelkezett a jegybank.

1935 elején Imrédy Béla vette át a Magyar Nemzeti Bank vezetését, első céljai között szerepelt a konvertibilis valutabevétel növelése és a felárrendszer megreformálása. A devizakiáramlás megakadályozása végett megtiltották az értékpapírok repatriálása céljából való pengőkiajánlást. Tovább szigorították az árubehozatal szabályait, valamint az idegenforgalommal kapcsolatos pénzforgalmat, annak érdekében, hogy kisebb legyen a fizetési mérleg passzívuma. A kutatás során sikerült rekonstruálnom Imrédynek a kötött devizagazdálkodás átalakítására vonatkozó elképzeléseit. 1935 nyarán Londonban járt, ahol ismertette Normannal és a Bank of England vezető tisztviselőivel a koncepcióját, amit új tervnek keresztelt el. Imrédy a pengő leértékelésére és egyidejűleg az aranypengő elhagyására készült, de úgy gondolta, hogy az idő még nem érett meg erre. Imrédy nem merte rászánni magát a legradikálisabb lépésekre, mivel azt gondolta, hogy az embereket fokozatosan kell hozzászoktatni a leértékelt pengő gondolatához, így inkább a felárrendszer egyszerűsítését, és a pengő valós árfolyamához való közelítését tervezte. Miközben a leértékelést fontolgatta, parlamenti felszólalásaiban, és a sajtóban is állandóan cáfolta, hogy a pengő devalválására készülne, aminek az oka az lehetett, hogy egyrészt titokban akarta tartani, mire készül, másrészt félt a pániktól, a lakosság

inflációs félelmeitől, amit a leértékelés híre váltana ki. Londonban eleinte ugyan sürgették a magyar leértékelést, de Imrédy végül meggyőzte a tárgyalópartnereit a saját szempontjairól.

A Magyar Nemzeti Bankban úgy gondolták, hogy mindaddig nem lehet megszüntetni a kötött devizagazdálkodást, és leértékelni a pengőt, amíg nem tisztázzák a külföldi adóssághelyzetet, amíg Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnereinél is klíring-rendszer és kötött devizagazdálkodás köti gúzsba a piacot, és végül, amíg a Nemzeti Bank nem rendelkezik elegendő tartalékokkal az átmeneti feszültségek esetére. Így Imrédy arra a kompromisszumos megoldásra jutott, hogy ugyan a teljes valutáris szabadságot nem lehet helyreállítani, de legalább közelíteni lehet hozzá azzal, hogy elismerik a valuta valós értékét, az adott piaci erőviszonyokat, amihez a feketepiaci árfolyamokat tekintette az egyetlen reális indikátornak.

A felárrendszer megreformálására 1935 végén került sor. A korábbi rendszer súlyos hibája volt, hogy a felárak nagysága nem a valuta tényleges piaci értékelésének megfelelően alakult ki, hanem állandó alkufolyamatnak volt kitéve. A gazdasági érdekképviseltek, a minisztériumok, és más kormányzati tényezők is nagy nyomást gyakoroltak a prémiumok növelése érdekében a Bankra. Imrédy a túlbürokratizált rendszer súlyos hibájának tartotta azt is, hogy nem a gazdaságos és versenyképes kivitt ösztönözte: „tartósan nem lehet helyes egy olyan rendszer, amely a felárakat aszerint állapítja meg, hogy milyen viszonyban áll az illető cikk belföldi ára a külföldi piacon való értékesítési árával szemben, mert ebből a rendszerből az következik, hogy azokat a cikkeket, amelyeket aránylag drágán állítunk elő, a külföldi értékesítési lehetőséghez képest nagyobb prémiummal látunk el, mint azokat, amelyeket olcsóbban állítunk elő.” Ugyanakkor úgy látta, hogy nem lehet egységes felár sem bevezetni, ami voltaképpen a pengő leértékelését jelentette volna: „az egységes felár bevezetése azzal járt volna, hogy a cikkeink kimentek volna oda, ahol a legkönnyebben értékesíthetők és nemes devizát egyáltalán nem kaptunk volna.”⁴ A jegybankelnök attól tartott, hogy egységes felár esetén még nagyobb arányban terelődik a magyar kivitel Németország és Olaszország felé, ahol a magyarországinál nagyobb arányú infláció következtében magasabb volt a belső árszínvonal. Ezért az új felárrendszerben három kategóriát alakítottak ki:

1. A konvertibilis valutával rendelkező országok esetében volt a legmagasabb a felár (50-53 %).
2. A jó valutával rendelkező klíringállamok (Ausztria, Franciaország, Svájc) esetében az importfelár 41%, exportfelár 38% lett, az osztrák viszonylatban pedig a régi paritáson történt az elszámolás.

---

⁴ MOL Filmtár, Z6 MNB Főtanácsülési jegyzőkönyvek. 1935. december 10.

3. Az úgynevezett kompenzációs országok (Olaszország és Németország) esetében nem állapítottak meg felárat, itt a valutaárfolyamok a kereskedelmi tranzakció során alakultak ki. Olaszország esetében az árukompenzációra, Németország esetében pedig a devizakompenzációra tértek át. A német devizakompenzációt az tette lehetővé, hogy a felhalmozódott magyar kereskedelmi aktívum következtében Magyarország jelentős összegű márkakészletekkel rendelkezett, ami lehetővé tette a valutaárfolyamok piaci szabályozását.

Az új felárrendszernek számos előnye volt; nagymértékben egyszerűsítette a kötött devizagazdálkodással kapcsolatos adminisztrációt, jelentős könnyebbséget jelentett az e feladattal megbízott Magyar Nemzeti Bank számára is. Az új felárak rugalmasabbak voltak, egyszerűbb volt a változó viszonyokhoz alakítani őket. Fontos érdeme volt az új rendszernek, hogy véget vetett a felárakkal kapcsolatos állami nyomásgyakorlásnak, és sikerült, ha teljesen felszámolni nem is, de korlátozni az illegális valutapiac működését. A tapasztalatok eleinte kedvezőek voltak, az új felár-rendszer eredményesebben működött az előzőnél, de továbbra sem biztosította azt a rugalmasságot, amelyet a kötött devizagazdálkodás teljes megszüntetése és a szabad devizaforgalom helyreállítása jelentett volna. A Nemzeti Bank konvertibilis devizatartaléka nőtt már 1936 folyamán is, annak ellenére, hogy rossz volt takarmánytermés, és hogy megnőtt a kereslet (az is a jegybankhoz fordult, aki korábban a feketepiacon szerezte be a külföldi fizetési eszköz szükségletét). A hivatalos és a feketepiaci valutaárfolyam között öt százalékra csökkent az első hónapokban a különbség. Javult a magyar külkereskedelmi mérleg egyenlege, nőtt a kiviteli többlet, nemcsak a nyersanyag- importot tudta a jegybank biztosítani, de a külföldi valutakészletek gyűjtése is lehetővé vált (2. tábla). Ugyanakkor nem volt eredményes az új rendszer a német klíring kedvezőtlen hatásainak csökkentésében, holott ez kimondatlanul is az egyik legfontosabb célja volt.

1936 októberében, amikor több európai, addig az aranyblokkhoz tartozó ország⁵ letért az aranyalapról, és leértékelte a valutáját, Magyarország újból nyomás alá került. Genfből, Bázélból és Londonból is sürgették, hogy Magyarország csatlakozzék a többi devalváló országhoz, ragadja meg a kínálkozó lehetőséget. A kormánnyal való tanácskozást követően, végül a jegybank a korábbi rendszer fenntartása mellett döntött. Imrédy élesen ellenezte a pengő nyílt leértékelését és a valutaszabadság helyreállítását mindaddig, amíg Magyarország külső adósságainak az általános rendezésére és konszolidálására nem kerül sor. Véleménye szerint, a magyar gazdaság még nem állt elég szilárd lábakon ahhoz, hogy bírja a megterhelést, és az új felárrendszert amúgy is egyfajta burkolt leértékelésnek tartotta; „a mai rendszer alkalmazásával megoldottunk minden olyan problémát, amelyet a saját

---

⁵ Csehszlovákia 1934-ben, Belgium 1935-ben, Franciaország, Hollandia és Svájc pedig 1936 októberében tért le az aranyalapról.

erőnkből képesek voltunk megoldani, és amelyeket a leértékeléssel meg lehetett oldani (...) A külkereskedelem szempontjából a felárrendszer ugyanazzal a hatással jár, mint a leértékelés. Másrészt a külföldi eladósodás problémájának megoldása nem csak tőlünk függ, tehát nem teszünk semmi olyat, ami nem ígér semmi jobbat a jelen helyzetnél, csak visszalépést és veszélyt. Nem látunk okot arra, hogy felhagyjunk a jelenlegi rendszerrel, ami jónak bizonyult.”⁶

Az 1935 folyamán elkezdődött javuló gazdasági tendenciák 1938 nyaráig tartottak. A kedvező világgazdasági konjunktúra, a világpiaci árak emelkedése, valamint a jó termékek mellett, kétségkívül hozzájárult ehhez az Imrédy által kezdeményezett új felárrendszer is. Ezekben az években újra biztosítani tudták az importból származó nyersanyagok iránti szükséglet zavartalan kielégítését. 1937-ben pedig, a hitelezőkkel létrejött megállapodás alapján, Magyarország megkezdte a külföldi adósságszolgálat devizában való ellátását, amit az arany- és devizakészlet emelkedése tett lehetővé.

Bankválság és bankkonszolidáció

A Magyar Általános Hitelbank két világháború közötti történetéről több tanulmány, sőt egy monográfia is született az elmúlt évtizedekben, azonban egyik írásban sem tesznek említést arról, hogy az állambankári feladatokat is ellátó, kiváló külföldi kapcsolatokkal és nagy nemzetközi tekintéllyel rendelkező, a mindenkori magyar kormányokhoz is szorosan kötődő patinás nagybank már az 1920-as évek folyamán súlyos válságba került, majd 1931 nyarán fizetéképtelenné vált, és kis híján összeomlott.

A kutatás egyik legfontosabb új eredménye e súlyos krízis történetének, és a konszolidációs elképzeléseknek a feltárása. A levéltári források alapján rekonstruálni lehetett a magyar kormányok, a nemzetközi pénzügyi szervezetek, illetve a hazai bankszektor vezető képviselői által kidolgozott bankkonszolidációs program különböző változatait, Imrédy Béla és a jegybank vezetőinek a szerepét, és azokat a főbb konfliktusokat, érdeellentéteket is, amelyek a különböző elképzelések megvalósítását végül megakadályozták.

A Hitelbanknak az I. világháború után is fontos szerepe volt az állami hitelműveletekben, az államháztartási deficit finanszírozásában, sokat kölcsönzött az állami vállalatoknak is. A bank helyzetét különösen labilissá tette, hogy az általa nyújtott hitelek jelentős részét külföldön felvett, részben rövid lejáratú kölcsönökkel refinanszírozta. Külföldi adósságállománya meghaladta az összes magyar kereskedelmi bank adósságállományának a kétötödét. A bank mobilitását veszélyeztette, hogy a hitelek

---

⁶ Bank of England Central Archive, OV 33/19. Imrédy Béla memoranduma a magyar devizapolitikáról, 1936. október 24.

jelentős része rövid-lejáratú volt, és a tartozások zöme 1931 végén lejárt. A válság és az állam fizetéképtelensége következtében a Hitelbank kinnlevőségei sok helyen évekre befagytak. A bécsi Credit Anstalt összeomlását követően a budapesti bankot is megrohanták a betéttulajdonosok, májustól október végéig összesen 102 millió pengőt vontak ki a bankból, amit a MÁH csak az MNB végső hitelezői közreműködésével tudott fedezni. A Hitelbank júliusban 75 millió pengővel, október végén már több mint 100 millió pengővel tartozott a Magyar Nemzeti Banknak, ami jelentősen meghaladta a bank részvénytőkéjének és tartalékainak összegét. 1931. július 4-én jegybank és a Hitelbank vezetői megvizsgálták a pénzügyi mérlegét, és megállapították, hogy a bank elveszítette részvénytőkéjének közel felét. Augusztusra világossá vált, hogy a válság nem kizárólag a Hitelbankot érintette, hanem a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankon kívül, jóformán az összes pénzügyi intézmény helyzete súlyos.

A Hitelbank kérdése még évekig napirenden maradt, és számos terv készült megoldására. A bankreform még a Gömbös-kormány Nemzeti Munkatervének is része lett, amelynek 77. pontja kimondta: „Hitelszervezetünket egyszerűsíteni, és működését ezzel olcsóbbítani akarjuk. Az azonos célú és üzletkörű szervek számát összeolvasztás útján apasztani kívánjuk.”⁷ A pénzügyi konszolidáció érdekében mégsem történt semmi, holott a nemzetközi pénzügyi szervezetek, a válság tüneteinek enyhülése ellenére, továbbra is sürgették a bankrendszer átalakítását. A Népszövetség és a Nemzetközi Fizetések Bankja is úgy gondolta, hogy Magyarország nem lábalt ki a krízisből a Hitelbank kérdésének megoldása nélkül, és szorgalmazta az ügy napirenden tartását. Amikor 1933 novemberében Bazel 3 éves lejáratúvá alakította az MNB-nek korábban nyújtott rövidlejáratú hiteleit, a magyar jegybank írásbeli ígéretet tett arra, hogy egy naptári éven belül végrehajtja a bankrendszer konszolidációját. Imrédy Béla pénzügyminiszter pedig ugyancsak elkötelezte magát Bazelben, amikor kijelentette, hogy abban az esetben, ha a bankárok nem tudnak megegyezni, a kormány fog intézkedni. Mindennek ellenére az ügyben továbbra sem történt előrelépés, ami részben a számtalan belső konfliktusra, személyes rivalizálásra és a külföldi hitelezők érdektelenségére volt visszavezethető. A bankreform, amely az ultimátum dacára sem mozdult ki a holtvágányról, a pénzügyminiszter erőfeszítései ellenére egyike lett Imrédy látványos kudarcaihoz, amely külföldön is visszatetszést szült, és minden bizonnyal jelentősen hozzájárult az erősen sikerorientált Imrédynek a hazai bankárokkal szembeni negatív érzéseikhez.

A Hitelbank helyzete a harmincas évek második felében lassan javulni kezdett, annak következtében, hogy számos iparvállalati érdekeltségét értékesítette, takarékosági rendszabályokat léptetett életbe, és az adminisztrációt is átszervezték. A bankreform legfőbb akadályát az volt, hogy egészen 1938-ig, a költségvetési források hiánya miatt, az állam nem rendezte a bankokkal szembeni

---

⁷ A Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve. A Nemzeti Egység Párt programja. 1932. október 24. 77. pont. In: Romsics Ignác (szerk.) *Magyar történelmi szöveggyűjtemény, 1914-1999*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 260.

tartozásait, a jegybanktól pedig a fennálló alapszabály értelmében nem vehetett fel kölcsönt. Az állam tartozásainak rendezésére 1938 nyarán került sor, az új jegybank-törvény megengedte a Magyar Nemzeti Banknak, hogy az államháztartás korábbi, elsősorban pénzügyintézetekkel szemben fennálló tartozásainak rendezésére 100 millió pengő hosszúlejáratú hitelt nyújthasson a kormánynak. A kölcsönből meg lehetett szüntetni azt a körbetartozást, ami a kereskedelmi bankok, a nagyvállalatok és költségvetés között már több mint tíz éve fennállt. A sokat emlegetett bankkonszolidációs program, ugyan közel hét év leforgása alatt, de végül mégis révbe ért, bár az eredeti elképzelések távolról sem valósultak meg. A bankrendszer racionalizálása, működésének hatékonyabbá, olcsóbbá tétele helyett végül két meggyengült pénzügyintézetet egyesítettek jelentős kormányzati és jegybanki források feláldozásával. 1938 márciusában a Hitelbank egyesült a nála jóval kisebb, igen rossz pénzügyi helyzetben levő Magyar Általános Takarékpénztárral.

Az angol kapcsolat

A munka során sikerült feltárni, hogy Nagy-Britannia még a harmincas évek első felében is jelentős szerepet játszott Magyarország pénzügyi életében, külgazdasági kapcsolataiban. Az eddig is ismert volt, hogy London exkluzív kapcsolatokat ápolt Magyarországgal a húszas években, politikai támogatása nélkül nem jöhetett volna létre a pénzügyi rekonstrukció, Magyarország nem kaphatta volna meg a népszövetségi kölcsönt, valamint döntő szerepe volt a stabilizációs kölcsön kibocsátásában és a stabilizációs folyamat ellenőrzésében is. Az már jóval kevésbé ismert, hogy Nagy-Britannia – a magyar külpolitikai orientáció változása dacára – a következő években is fontosnak gondolta budapesti szerepvállalását.

A kutatás során számos bizonyíték került elő arra, hogy a Bank of England a harmincas években továbbra is élen érdeklődött a magyar pénzügyek iránt, aktívan támogatta Magyarországot a nemzetközi pénzügyi szervezetekben. London konkrét segítséget is nyújtott, amikor segítette megszervezni 1929-ben, majd 1931-ben, a súlyos likviditási helyzetben levő Magyar Nemzeti Bank számára egy nemzetközi hitelt, amelyet külföldi központi bankok és a Nemzetközi Fizetések Bankja folyósított. A Bank of England 20%-os részesedéssel maga is részt vett a kölcsönben. Számos angol pénzügyi szakember támogatta a magyar pénzügyi kormányzat és a jegybank tevékenységét a válság utáni években is, Montagu Norman, H. A. Siepmann, Sir William Good, Sir Otto Niemeyer és mások is gyakran adtak tanácsot, segítették Imrédyt a külföldi hitelezőkkel, vagy a nemzetközi pénzügyi szervezetek képviselőivel folytatott tárgyalásai során. Henry J. Bruce személyében pedig egy volt angol diplomatát küldtek Bázalból Budapestre, hogy ott a Magyar Nemzeti Bankban a Nemzetközi Fizetés Bankját képviselje. Bruce 1931-től Magyarország pénzügyi I., a Magyar Nemzeti Bank munkatársaként élt

és dolgozott Budapesten, és ebben az időszakban szoros, baráti kapcsolatot épített ki Imrédyvel. Bruce Londonba küldött leveleiből sok minden megtudható nemcsak a magyar pénzügyekről és a politikai helyzetről, de Imrédy terveiről, szándékairól, de személyiségéről is.

Imrédyt a kortársak jó angol kapcsolatokkal rendelkező bankszakembernek tartották. A korszakkal foglalkozó történeti publikációkban is megtaláljuk ezt az állítást, azt azonban eddig senki sem vizsgálta meg, hogy kikkel és milyen jellegű kapcsolatot épített ki, illetve, hogy milyen volt Imrédy helyzete a kétoldalú kapcsolatban. A kutatás során, a Bank of England levéltárában, illetve a pénzügyminisztériumi iratok között megtalált több száz levél alapján, jól feltérképezhető az a személyi kör, amellyel Imrédy valóban szoros kapcsolatban állt, és a személyek közötti viszony tartalma is. A Bank of England vezetőivel kialakított szoros, esetenként baráti kapcsolat ugyan lényeges szerepet játszott Imrédy hazai karrierjében, a kutatások alapján azonban kijelenthetjük, hogy a kortársak a jó angol kapcsolatokhoz túlzott várakozásokat fűztek. Nagy-Britannia pénzügyi segítőkészsége már a harmincas évek közepétől meggyengült, 1935 elején, amikor Imrédy átvette a Magyar Nemzeti Bank vezetését, már sikertelenül kért Londontól félmillió fontos hitelt, és később sem tudott újabb kölcsönről megállapodni a Cityben, ahol egyre inkább meg voltak arról győződve, hogy Magyarország Németország gazdasági erőterébe kerül.

Másik Imrédy?

Az Imrédyvel foglalkozó történeti irodalomban, de a visszaemlékezésekben is egyértelműen úgy írnak Imrédyről, mint aki 1938 őszén, egyik napról a másikra gyökeresen megváltozott, az addig konzervatív, angolbarát gazdasági szakember hirtelen, mindenki megdöbbenésére, rasszista, szélsőségesen németbarát politikus lett, aki a náci Németország melletti kitartásra buzdított a II. világháború legvégéig.

A kutatások során azonban arra a következtetésre jutottam, hogy Imrédy nem minden átmenet nélkül kezdett el így gondolkodni. Korábbi írásaiban, beszédeiben is felfedezhető, hogy a magyar gazdasági fejlődés, az általa mindennél fontosabbnak tartott nemzeti tőkeképződés, az igazságosabb jövedelemmegoszlás egyik fő akadályának a szerinte túl sokat fogyasztó, aránytalanul magas jövedelemmel rendelkező városi zsidóságot tartja.

Az ötéves beruházási program alapelveinek kidolgozására Budapestre hívott Bertil Ohlin professzor 1937-ben arra a következtetésre jutott, hogy Magyarország gazdasági fejlődését akadályozza a fizikai munkások és kisgazdák rendkívül alacsony életszínvonala, és javasolta annak emelését, valamint a tőkeképződés felgyorsítását. Imrédy a javaslatok alapján, Darányi Kálmán miniszterelnök számára, 1937 márciusában írt memorandumában olyan gazdasági és szociális modernizációt szorgalmazott, amelyet a zsidóság vagyonából akart finanszírozni. Bár Imrédy számára a zsidókérdés „egyike volt a

legfontosabb, sőt talán sorsdöntő kérdéseknek,” azon a véleményen volt, hogy „arra a megoldásra, hogy a zsidóságtól szabaduljunk politikai gyengeségünk és gazdasági felkészültségünknek hiánya következtében ma még nem gondolhatunk.” Az ország pénzügyi egyensúlyát féltő jegybankelnök attól tartott, hogy a túlzottan radikális zsidóellenes gazdasági intézkedések pánikszerű tőke kivonást eredményeznének. Imrédy ezért egy burkolt „árjásításra” tett javaslatot, egy olyan terv megvalósítását ajánlotta, amely „a gazdasági ésszerűség által megkövetelt intézkedéseket lehetővé teszi, anélkül, hogy ez az amúgy is diszproporcionált zsidóbefolyás növekedésével járna, sőt azt vissza is fejlesztheti.”⁸

Imrédy egy rövid távú tervet, és egy hosszabb távra szóló, „organikus” koncepciót is felvázolt. Rövidtávon a (főként zsidó) nagyvállalatokra kivetett társulati adó 25%-os felemelését javasolta, amelynek a bevételeiből a társadalom legszegényebb rétegeit, elsősorban a nincstelen agrárproletariátust akarta támogatni közmunkaprogramok révén. Hosszú távon viszont egy „nagyszabású és egységes tervet” kívánt megvalósítani. A „keresztény életfelfogástól áthatott gazdasági és szociális terv” átfogó, és egységes gazdaság- és szociálpolitika bevezetését jelentette számára. Imrédy nagy összegű vagyonadó kivetésével, a legtöbbet fogyasztó, legvagyonosabb rétegek, elsősorban a zsidó nagypolgárság megadóztatásával, fogyasztási szintjük leszorításával akart forrásokat teremteni komplex gazdasági és szociális terve megvalósításához. A koncepció egyszerre több célt is maga elé tűzött. Az állami beruházások és népjóléti intézkedések, a közegészségügyi ellátás kiterjesztése a korábban szinte ellátatlanul hagyott falusi szegénységre egyszerre teremtenek új álláshelyeket, és jövedelmet a munkanélküli fiatal keresztény diplomásoknak, és emelik az életszínvonalat vidéken (falusi orvosi állások, kórházak létesítése, óvónők, szociális gondozónők, tanítók letelepítése vidéken). Az állami tervgazdálkodás más új középosztályi státuszok létesítését is lehetővé teszi a közigazgatásban. Az állami kiadások, útépítések, erdősítések, és más közmunkaprogramok egyben a gazdasági fellendülést is szolgálják.

Imrédy nem tervutasításos gazdaságot, nem kollektivista tervet akart, hanem a gazdaságot és a társadalmat egyszerre modernizáló állami koncepció megvalósítását tartotta szem előtt, amely a magántulajdonon alapul. Az organikus gazdasági és szociális tervgazdálkodás Imrédy-féle elképzelése a korabeli keresztényszocializmus gondolköréhez kapcsolódott. Az alapelvek megfogalmazásakor kevésbé burkolt formában a gazdasági antiszemitizmus is megfogalmazódott. Bár Imrédy ekkor még nyíltan nem adott antiszemita élt gazdasági tervének, mégis egy burkolt „árjásítási” javaslatnak

---

⁸ Imrédy Bélának, a Magyar Nemzeti Bank elnökének memoranduma Darányi Kálmán miniszterelnök részére az ország helyzetéről és a teendőkről. 1937. március. In: Sárosi Péter (szerk.) Imrédy Béla a vádlottak padján. Osiris Kiadó, Budapest 1999. 445, 465. A memorandumról már mások is írtak, ld.: Sárosi Péter, Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 26-27. Ungváry Krisztián, „Árjásítás” és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla miniszterelnöki működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. Századvég, 2002. 4. szám, 3-37.

tekinthetjük, mivel a gazdasági terheket elsősorban a zsidóságra kívánta róni, s egyben megfogalmazta a hamarosan elfogadásra kerülő zsidótörvények gazdasági koncepcióját.

1. tábla: A magyar államháztartás a zárszámadások szerint* 1924- 1938, millió pengő

ÉV	BEVÉTELEK			KIADÁSOK			EGYENLEG
	Állami közigazgatás	Állami üzemek	Összesen	Állami közigazgatás	Állami üzemek	Összesen	
1924/25	736,7	338,8	1.075,5	644,0	361,9	1.005,9	+69,6
1925/26	822,7	413,0	1.235,7	729,3	418,1	1.147,4	+88,3
1926/27	954,8	446,3	1.401,1	806,5	443,5	1.250,0	+151,1
1927/28	987,1	461,0	1.448,1	891,1	463,2	1.354,3	+93,8
1928/29	983,9	499,3	1.483,2	974,4	498,4	1.472,8	+10,4
1929/30	951,6	472,3	1.423,9	974,0	504,2	1.478,2	-54,3
1930/31	916,7	481,9	1.398,6	1.074,9	553,2	1.628,1	-229,5
1931/32	805,6	402,4	1.208,0	954,1	433,6	1.387,7	-179,7
1932/33	741,1	334,5	1.075,6	781,2	402,9	1.184,1	-108,5
1933/34	765,5	353,5	1.119,0	755,4	429,9	1.185,3	-66,3
1934/35	769,9	347,5	1.117,4	759,1	428,7	1.187,8	-70,4
1935/36	809,8	385,4	1.195,2	782,5	447,3	1.229,8	-34,6
1936/37	878,8	433,9	1.312,7	813,5	491,1	1.304,6	+8,1
1937/38	910,6	463,0	1.373,6	862	518,8	1.380,8	-7,2
1938/39	1.115,1	549,2	1.664,3	1.133,3	590,1	1.723,4	-59,1

* rendes és rendkívüli kezelés, kölcsönműveletek nélkül.

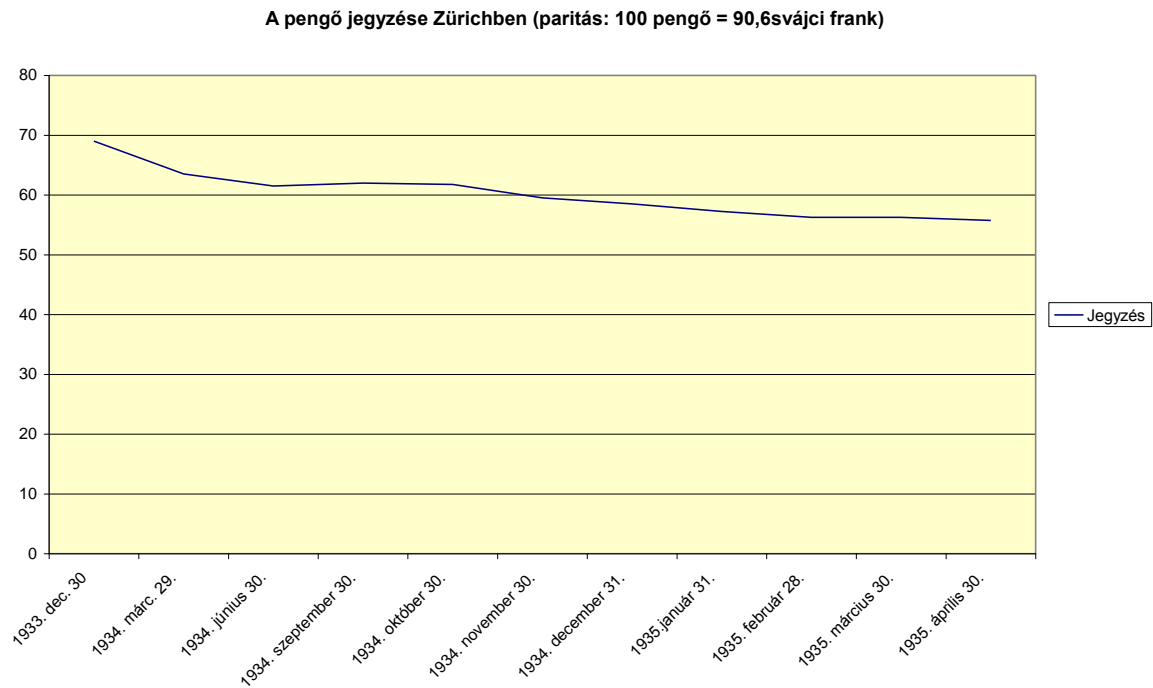
Forrás: *Magyar Statisztikai Szemle* 1938. 4. sz. 501-502. oldal, *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1938-1946. évfolyamok

2. tábla: A Magyar Nemzeti Bank arany- és konvertibilis deviza tartalékai, 1935-1937

	Arany	Konvertibilis deviza	Összesen
1935. XII. 31.	90.1	11.6	101.7
1936. VI. 30.	94.4	8.0	102.4
1936. XII. 31.	131.8	1.5	133.3
1937. IV. 30.	136.3	12.8	149.1

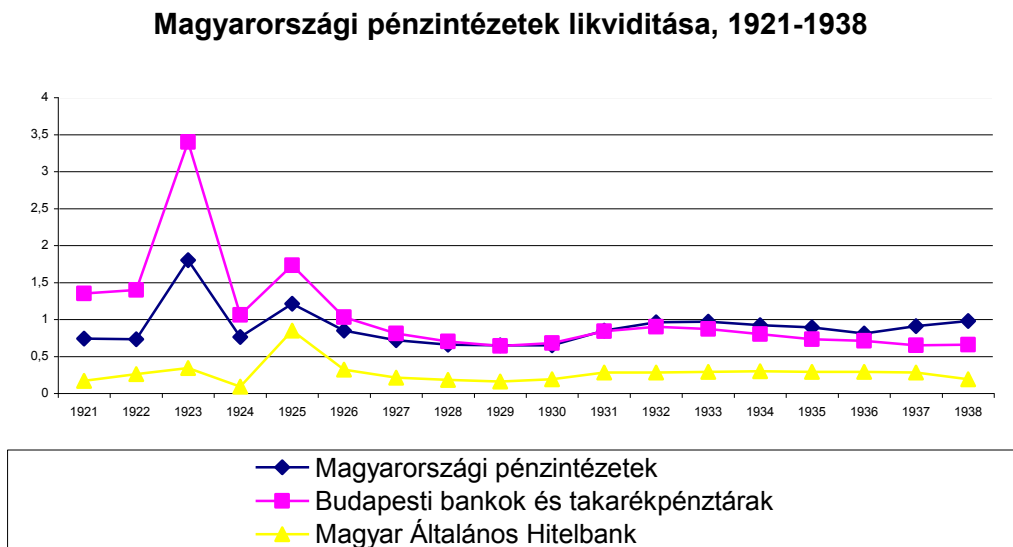
Forrás: MOL MNB Titkos Elnöki Iratok, Z9 13411. T.E. 21/1937. A Nemzetközi Fizetések Bankjától igénybe vett hitelek

1. ábra

Forrás: OV 33/16. R. Sh. Wright, Hungary, 1935. május 30.

2. ábra:

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1920–1938. közötti kötetei, Tallós György: A Magyar Általános Hitelbank története, 1867–1948, Budapest, 1991. 73, 83, 136–137.

Források

A pályázat legfontosabb feladata az Imrédy Béla pénzügyminiszteri és jegybankelnöki tevékenységére vonatkozó elsődleges források feltárása volt. A pályázat során sikerült összegyűjtenem és feldolgoznom a legfontosabb fellelhető forrásokat:

Bank of England Central Archive, London (BECA)

Administration Department, ADM 22-26.

Governor's and Secretary Department, G1, G14

Overseas Department, OV 33

Magyar Országos Levéltár (MOL)

K 255 PM Elnöki Reservált Iratok, 5341-5349. doboz

K 278 Pénzügyminisztérium, Imrédy Béla félhivatalos iratai, 1932-1935, 1-11. cs.

K 513 Az Országgyűlés levéltára, A 33-as bizottság tárgyalásairól készült jegyzőkönyvek, 1931-1938. 4432-4437. doboz,

Z 6 MNB Főtanácsülési jegyzőkönyvek, 1931-1938, 13388-13391. doboz

Z 9 MNB Titkos elnöki iratok, 3409-13411. doboz

Z 12 MNB Közgazdasági, tanulmányi és statisztikai osztály, 8. 25. 157. 158. cs.

Országgyűlési Könyvtár

Az 1931. július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai, Képviselőházi Napló XII –XXIII. kötet.

A Bank of England levéltárában lefotóztam Baranyai Lipótnak, a Magyar Nemzeti Bank egykori elnökének eddig még soha nem kutatott feljegyzéseit is, amelyekben a két világháború közötti magyar gazdasági, pénzügyi és politikai viszonyokat elemzi, a dokumentumokat a közeljövőben tervezem feldolgozni. Londoni tartózkodásom alatt módom nyílt arra is, hogy ellátogassak a Rothschild Bankház levéltárába, ahol most tették először kutathatóvá a húszas és harmincas évek iratait. Itt elsősorban Magyarország külföldi hiteleire vonatkozó iratokat, illetve a Magyar Általános Hitelbank válságára vonatkozó dokumentumokat vizsgáltam, de ide a jövőben szeretnék még visszatérni az iratok további tanulmányozása érdekében.

A pályázat során számos folyóirat, statisztikai kiadvány, az MNB 1931-1938 közötti éves jelentéseinek, valamint közgyűlési jegyzőkönyveinek, és a témához kapcsolódó korabeli gazdasági, bank-

és pénzügyi publikációknak a feldolgozására is sor került. A szekunder irodalomból a memoár-irodalom (Fenyő Miksa, Kornfeld Móric, Kárász Artúr, Antal István, Gratz Gusztáv és mások visszaemlékezései), valamint a hazai és külföldi történeti publikációk közül a témához kapcsolódó fontosabb munkák bizonyultak fontosnak.

Külföldi utak, előadások

2006 augusztusában részt vettem Helsinkiben a XIV. nemzetközi gazdaságtörténeti kongresszuson, ahol a gazdasági nacionalizmus történetével foglalkozó, 7. szekcióban előadást tartottam: *“Economic Anti-Semitism in Hungary after Trianon”* címen, az előadás rövidített változata elérhető a kongresszus honlapján is. A tanulmány teljes szövege pedig egy tanulmánykötetben került kiadásra.

2006. november 16-17. között részt vettem a „The Rothschilds and Eastern Europe” című, a franciaországi Roubaix-ben megrendezett konferencián, ahol előadást tartottam: *„A Business Partner in Budapest: the Relations of the Hungarian General Credit Bank with the Rothschild Banks, 1914-1938”* címmel. Az előadásban részletesen elemeztem a magyar kormányzat és a londoni Rothschild bankház között a húszas és harmincas években kialakult szoros kapcsolatot, amely a magyar pénzügyi politika nemzetközi hátterének kialakításában alapvető fontosságú szerepet töltött be. A szervezők tervezik az előadás megjelenését egy kötetben, vagy egy szakmai folyóirat különszámaként.

2007. november 1-2. között részt vettem a „European Business Elites Between a New Spirit of Capitalism and the Erosion of State Socialism” című, a németországi Potsdamban megrendezett konferencián, ahol bevezető előadást tartottam: *„Business Elites in the 20th Century – State-of-the-Art from an Eastern Perspective”* címmel a magyar gazi elit történetéről. A konferenciát a Zentrum für Zeithistorische Forschung, Potsdam, és a Lehrstuhl für Europäische Zeitgeschichte der Universität Salzburg közösen szervezte meg a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatásával. Az előadás átdolgozott szövegét a konferencia szervezői tanulmánykötetben jelentették meg.

A munkatervemben szerepelt még, hogy előadást tartok a European Business History Association által szervezett éves konferenciákon 2008-ban, illetve 2009-ben. Ez nem valósult meg, mivel végül nem jött létre a tervezett szekció a jegybankok és válságok témakörben. Részt vettem viszont 2009-ben, Utrechtben, a XV. nemzetközi gazdaságtörténeti kongresszuson.

Publikációk

A pályázat során vizsgált fontosabb témák közül néhányról, így Magyar Általános Hitelbank válságáról és konszolidációjáról, a gazdasági antiszemitizmusról, az államháztartás válságáról, valamint a gazdasági

elitről már a pályázat ideje alatt tanulmányokat jelentettem meg. Az összegyűjtött és feldolgozott források alapján 2010 nyaráig fog elkészülni egy önálló kötet, amely még ebben az évben megjelenik a Századvég kiadónál Imrédy Béla 1932-1938 közötti tevékenységéről, illetve ennek, az eddig olyan keveset kutatott időszaknak a pénztörténetéről.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok Bizottságának azért, hogy kutatásomhoz anyagi támogatást nyújtott.